

Kritik mot Kriminalvården, anstalten Svartsjö, för att intagna har fått sova på soffor i gemensamhetsutrymmen

Beslutet i korthet: JO kritiserar anstalten Svartsjö för att intagna på grund av överbeläggning tvingades sova på soffor i avdelningarnas dagrum under sommaren och hösten 2023. Även om detta enligt Kriminalvården bara inträffade vid enstaka tillfällen menar JO att ordningen inte var acceptabel, bl.a. med hänsyn till tryggheten och säkerheten för de berörda intagna.

Det noteras också att JO så sent som i februari 2024 tog emot en anmälan från en intagen i samma anstalt som klagade på att han fick sova på en soffa i avdelningens "vardagsrum", medan Kriminalvården uppgett att detta inte har inträffat sedan november 2023. JO konstaterar att detta framstår som klart anmärkningsvärt och förutsätter att anstalten nu har kommit till rätta med problematiken.

Anmälan

I en anmälan och en kompletterande skrift som kom in till JO i oktober 2023 klagade AA bl.a. på att intagna i anstalten Svartsjö på grund av överbeläggning tvingades sova på soffor ute på avdelningarna. Enligt AA hade detta pågått sedan han kom till anstalten i juni 2023 och kunde drabba upp till två till fem intagna per vecka. Han uppgav även att det hände att intagna fick sova på matbord.

Utredning

JO hämtade inledningsvis in muntliga upplysningar från anstalten. Av dessa framgick följande.

Det stämmer att intagna ibland har fått sova på soffor i avdelningarnas gemensamhetsutrymmen. Det har inträffat ungefär några gånger per månad under de senaste tre till fyra månaderna när alla normal- och avskildhetsplatser varit belagda men enligt vad som är känt aldrig mer än två nätter i rad för samma intagen. Situationen har främst uppstått i samband med egna inställelser till anstalten. Det finns inte någon kännedom om att intagna har sovit på matbord. Anstalten belägger inte besöksrum.

Därefter uppmanades Kriminalvården att yttra sig över det som AA fört fram i sin anmälan om att intagna på grund av beläggningen sover på soffor och matbord. I sitt remissvar anförde myndigheten genom tillförordnade chefen för sektionen för verksjuridik i huvudsak följande:

Utredning

Uppgifter om sakförhållandena har hämtats in från Kriminalvårdens region Stockholm, som i sin tur har hämtat in uppgifter från anstalten Svartsjö. Berörd befattningshavare har getts möjlighet att lämna synpunkter. Av utredningen framgår i huvudsak följande.

Det som framgår av JO:s tjänsteanteckning stämmer. Som angetts i JO:s tjänsteanteckning har intagna behövt sova på en soffa i samband med egna inställelser. När den dömda själv valt att inställa sig, vilket som regel skett sent på kvällen då de intagna redan sover, har denne informerats om att anstalten inte har möjlighet att erbjuda en sängplats utan att den dömda tillfälligt kommer att få sova på en soffa i avdelningens gemensamhetsutrymme, det så kallade dagrummet. Den dömda har då haft möjlighet att inställa sig en annan dag när sängplats kunnat erbjudas. De flesta dömda har dock valt att inställa sig ändå medan några enstaka har kommit tillbaka en annan dag. I enlighet med 5 § strafftidslagen (2018:1251) har en dömd rätt att påbörja verkställigheten av ett fängelsestraff om han eller hon begär det och straffet är verkställbart. Kriminalvården kan endast neka att ta emot den dömda i anstalt vid upplopp, utbrott av sjukdom eller annan liknande extraordinär omständighet, vilket framgår av 3 § strafftidsförordningen (2019:95). Det har inte vid något tillfälle som intagna anvisats att sova på en soffa, förelegat någon sådan omständighet som gett anstalten rätt att neka att ta emot den dömda.

Anstalten Svartsjö är i säkerhetsklass 3 och har nio avdelningar med ett dagrum i varje avdelning. De intagna som anvisats att sova på en soffa har vid varje tillfälle varit ensamma i aktuellt dagrum under natten. Vid något enstaka tillfälle har det varit som mest tre till fyra intagna som sovit på en soffa samma natt. Dessa har dock varit placerade i olika dagrum. I dagrummen finns bl.a. tillgång till toalett, tv och kommunikationsutrustning för att komma i kontakt med anstaltens personal. De intagna som sovit på en soffa har tillhandahållits sängkläder. De tillhörigheter som den dömda velat ha med sig i anstalten och som anstalten godkänt har förvarats i en påse. Övriga tillhörigheter har förvarats i ett förråd.

Att en intagen fått sova på en soffa i dagrummet har dokumenterats i kriminalvårdsregistret. I de allra flesta fallen har den intagne behövt sova på en soffa en natt. I något enstaka fall har tiden uppgått till två nätter. Inte vid något tillfälle har en intagen behövt sova på matbord.

Anstalten Svartsjö belägger inte besöksrum, eftersom de saknar kommunikationsutrustning för att komma i kontakt med personal och adekvat brandskydd. Under hösten 2023 har våningssängar installerats i många bostadsrum. Någon intagen har därför inte behövt sova på en soffa sedan mitten av november 2023.

Rättslig reglering

Enligt 1 kap. 4 § fängelselagen (2010:610) ska varje intagen bemötas med respekt för sitt människovärde och med förståelse för de särskilda svårigheter som är förenade med frihetsberövandet.

Enligt 1 kap. 5 § fängelselagen ska verkställigheten utformas så att den intagnes anpassning i samhället underlättas och så att negativa följder av frihetsberövandet motverkas.

Enligt 5 § strafftidslagen har en dömd rätt att påbörja verkställigheten av ett fängelsestraff om han eller hon begär det och straffet är verkställbart.

Enligt 3 § strafftidförordningen får Kriminalvården, trots att en dömd har rätt att påbörja verkställigheten av ett fängelsestraff enligt 5 § strafftidslagen, neka att ta emot den dömd i anstalt eller häkte vid upplopp, utbrott av sjukdom eller annan liknande extraordinär omständighet.

Enligt 1 kap. 17 § första stycket Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (KVFS 2011:1) om fängelse ska det i en intagens bostadsrum finnas bl.a. säng. Enligt andra stycket gäller första stycket inte om det bl.a. saknas ordinarie bostadsrum på grund av platsbrist. Så långt det är möjligt utifrån ordnings- och säkerhetsskäl ska bostadsrummet i dessa fall förses med sådant som enligt första stycket ska finnas i en intagens bostadsrum.

Kriminalvårdens bedömning

Kriminalvården hade under aktuell tidsperiod, och har fortfarande, ett mycket ansträngt beläggningsläge, så även i anstalten Svartsjö. Det är ostridigt att intagna vid några tillfällen har anvisats att sova på soffor i gemensamhetsutrymmen i anstalten Svartsjö. Detta har inte skett regelmässigt utan vid tillfällen då dömda personer, i regel sent på kvällen, har inställt sig för att avtjäna sina fängelsestraff. Som framgår av utredningen har anstalten vid dessa tillfällen varit helt fullbelagd och Kriminalvården saknat grund att neka att ta emot de dömda. Anstalten Svartsjö har vid dessa tillfällen inte kunnat erbjuda de dömda en säng i ett bostadsrum, vilket de informerats om. De dömda har därför anvisats att sova på soffor som kortvariga nödlösningar i kritiska lägen där andra möjligheter inte har funnits. Kriminalvården beklagar naturligtvis detta och konstaterar att det inte längre sker, eftersom våningssängar har installerats.

I februari 2024 kommenterade AA remissvaret och anförde bl.a. följande. Det stämmer inte att det endast har varit vid enstaka tillfällen som intagna övernattnat på soffor eller bord eller att det bara har inträffat i samband med egna inställelser. På flera avdelningar har intagna sovit på det här sättet i mer än sex dygn, och det har även rört sig om intagna som haft en bokad plats i anstalten. Detta skedde åtminstone t.o.m. den 27 oktober 2023.

Rättslig reglering

Kriminalvården har i sitt yttrande redogjort för relevant rättslig reglering. Jag vill tillägga följande.

Enligt de europeiska fängelsereglerna¹ ska den inkvartering som erbjuds intagna, i synnerhet inkvarteringen för dygnsvila, vara människovärdig och i möjligaste mån respektera behovet av avskildhet och uppfylla kraven på sundhet och hygien, varvid vederbörlig hänsyn ska tas till klimatförhållandena och särskilt till golvutrymme, luftvolym, belysning, uppvärmning och ventilation. Intagna ska normalt inkvarteras i egen cell under natten om inte gemensamma sovutrymmen är att föredra för dem.

¹ Se artikel 18.1 och 18.5 i bilagan till Europarådets ministerkommittés rekommendation Rec(2006)2-rev till medlemsstaterna avseende de europeiska fängelsereglerna.

I 6 kap. 2 § Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (KVFS 2011:1) om fängelse anges att intagna i en anstalt av säkerhetsklass 3 får vara inlåsta på sina bostadsavdelningar i anslutning till dygnsvilan.

Bedömning

Av utredningen framgår att intagna i anstalten Svartsjö under sommaren och hösten 2023 fick sova på soffor i avdelningarnas dagrum på grund av att samtliga normal- och avskildhetsplatser var belagda. Enligt Kriminalvården var detta fallet några gånger per månad i samband med att dömda personer själva inställde sig i anstalten, vilket då i regel ska ha inträffat sent på kvällen. Det ska emellertid aldrig ha varit frågan om fler än två nätter i rad för en och samma intagen. AA menar å sin sida att det hände betydligt oftare och under längre perioder, och inte bara vid egna inställelser. Jag kan alltså konstatera att den närmare omfattningen är oklar, men finner inte tillräcklig anledning att försöka utreda den vidare. Därutöver har AA uppgett att det hände att intagna fick sova på bord, vilket har tillbakavisats. Jag får därmed lämna det sistnämnda påståendet därhän.

Kriminalvården har i sitt remissvar hänvisat till den ansträngda beläggningssituationen vid anstalten och inom myndigheten generellt. Jag är väl medveten om problematiken och har vid flera tillfällen uppmärksammat konsekvenser som beläggningssituationen får för intagna i olika avseenden (se t.ex. JO 2021/22 s. 261, dnr O 19-2019). Som jag uttalade i det beslutet kan det finnas ett behov av att tillfälligt placera intagna i andra utrymmen än normalceller i häkten vid en ansträngd beläggningssituation. Dessa utrymmen måste i så fall uppfylla de krav som ställs i förordningen (2014:1108) om utformningen av häkten och polisarrester. Vidare bör Kriminalvården i sådana situationer sträva efter att förse utrymmena med den utrustning som anges i myndighetens föreskrifter. I beslutet framhöll jag även att det t.ex. inte är acceptabelt att intagna sover på madrasser som placeras på golvet eller i tältängar. Först när dessa förutsättningar föreligger kan Kriminalvården sägas upprätthålla en verkställighet som innebär att de intagna bemöts med respekt för sitt människovärde och med förståelse för de svårigheter som är förenade med ett frihetsberövande. Jag har i ett annat ärende kritiserat ett häkte för att en dubbelbelagd cell inte har haft två sängar och för att intagna fått turas om att sova på en madrass på golvet (se JO 2023 s. 194, dnr 4530-2022).

Enligt min mening aktualiseras liknande synpunkter i det nu behandlade fallet. Det är en helt självklar utgångspunkt att intagna ska få tillbringa sin dygnsvila i bostadsrum som är utrustade enligt tillämpliga föreskrifter, och inte i något annat slags utrymme. Trots att det i dagrummen i anstalten Svartsjö ska ha funnits bl.a. toalett och att de intagna tillhandahållits sängkläder rör det sig om utrymmen som i termer av komfort, hygien, utrustning och behov av avskildhet inte är lämpliga att tillbringa dygnsvilan i. Dessutom är det här fråga om en anstalt av säkerhetsklass 3. På sådana verksamhetsställen hålls de intagna inte avskilda på de enskilda bostadsrummen i samband med dygnsvilan utan är

endast avskilda på bostadsavdelningarna. Som jag uppfattar regleringen och rutinerna innebär detta att andra intagna har kunnat gå in till och vistas i de dagrum som använts som sovplatser. Med hänsyn till tryggheten och säkerheten för de berörda intagna har det därmed också varit direkt olämpligt att låta dem sova i dagrummen. Även om arrangemangen enligt Kriminalvården bara ska ha inträffat vid enstaka tillfällen har ordningen enligt min mening inte varit acceptabel. Anstalten förtjänar kritik.

I remissvaret har Kriminalvården framhållit att det under hösten 2023 installerades våningssängar i många bostadsrum och att ingen intagen därför har behövt sova på en soffa sedan mitten av november. Det kan emellertid noteras att JO så sent som i februari 2024 tog emot en anmälan från en intagen i anstalten Svartsjö, som klagade på att han fick sova i ”vardagsrummet” på avdelningen i stället för i ett bostadsrum (dnr 1117-2024). Mot bakgrund av myndighetens egna uppgifter framstår detta som klart anmärkningsvärt. Jag förutsätter att anstalten nu har kommit till rätta med problematiken och att intagna inte längre tvingas sova i dagrummen.

Det som AA i övrigt har fört fram ger inte skäl till några åtgärder eller uttalanden från min sida.

Ärendet avslutas.

Beslutet har fattats av JO Katarina Pålsson. Dokumentet har fastställts digitalt och har ingen underskrift.

Rättssakkunniga Emma Söderberg Majanen har föredragit ärendet och byråchefen Catrine Björkman har deltagit i beredningen.